

OLGA BOJKO

Prospołeczność jako wymiar modelu życia rodzinnego

Mimo światowej tendencji ku coraz większej prywatyzacji oraz indywidualizacji życia rodzinnego (Donati 2011: 31) istnieją rodziny, których styl życia znaczone jest pozytywnymi i płodnymi relacjami ze społeczeństwem. Są to rodziny, w których nie tylko jeden, a kilku członków uczestniczy w działalności wolontariatu, aktywnie włączając się w sprawy społeczne „dla wspólnego dobra” lub należąc do konkretnych stowarzyszeń. To także ci, którzy w różny sposób pomagają osobom niebędącym ani ich krewnymi, ani bliskimi.

Potencjał do teoretycznego przemyślenia takiego zjawiska zawarty jest w koncepcji prospołeczności. Stosowanie pojęcia „prospołeczność” wobec rodziny jest nowym podejściem. Po raz pierwszy zostało użyte w opracowaniu *Rodzina prospołeczna* przez Centrum Badania Rodziny przy Katolickim Uniwersytecie Najświętszego Serca w Mediolanie. Według autorek rodziną prospołeczną jest taka rodzina, „której relacje ze środowiskiem zewnętrznym znaczone są otwartością, wymianą, wzajemnością, darem, dzieleniem się oraz solidarnością” (Scabini 2002: 8). „Prospołeczność rodziny” jest swoistą koncepcją-parasolem, która łączy pojęcia wolontariatu oraz stowarzyszeń rodzinnych, a także różne aspekty solidarności rodzinnej.

Termin „prospołeczność” w naukach społecznych jest stosunkowo nowy. Graniczy z pojęciem altruizmu, solidarności, wzajemności, pomocy. Termin powstał w środowisku psychologii społecznej jako antonim pojęcia „aspołeczny” w celu oznaczenia zachowania osoby nastawionej na pomoc innym (Batson 1998: 282). W świecie istnieje kilka szkół naukowych psychologii społecznej¹, które zajmują się analizą teoretycznego uwarunkowania prospołeczności oraz opracowaniem praktycznych programów wychowania prospołeczności jako cechy osobowości.

¹ Na przykład Międzyuniwersyteckie Centrum Badań Pochodzenia oraz Rozwoju Prospołecznych i Antyspołecznych Motywacji (Rzym, Włochy), Laboratorium Badań Prospołeczności Stosowanej (Uniwersytet Autonomiczny w Barcelonie, Hiszpania), Laboratorium Badania Prospołeczności oraz Dobrobytu w Cambridge (Uniwersytet Cambridge, Wielka Brytania).

Mimo że prospołeczność jest traktowana jak charakterystyka grup społecznych (Bierhoff 2002: 14), w międzynarodowym dyskursie naukowym prospołeczności rodziny nie udziela się tak wielkiej uwagi jak prospołeczności indywidualnej. Definicja prospołeczności jako wymiaru życia rodzinnego nie jest wystarczająco uzasadniona.

Istnieje kilka badań analizujących odrębne aspekty prospołeczności rodzin oraz ich znaczenie względem społeczeństwa czy funkcjonowania rodziny. Cenne w tym kontekście jest badanie Lewton oraz Nievar (2012), w którym przedstawiono pozytywny wpływ wolontariatu rodzinnego na psychospołeczny rozwój osoby oraz zaproponowano stosowanie wolontariatu jako narzędzia pracy społeczno-pedagogicznej z rodzinami. Ogólnie zaś brakuje całościowego przemyślenia zjawiska prospołeczności rodziny oraz argumentacji za jej znaczeniem w praktycznej działalności z rodziną.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie koncepcji prospołeczności rodziny jako modelu życia rodzinnego oraz uwarunkowania jej potencjału w pracy społeczno-pedagogicznej, a także socjalnej z rodzinami.

Zadania szczegółowe to:

1. wy tłumaczenie pojęcia oraz uwarunkowania prospołeczności rodziny jako modelu zachowania rodziny w społeczeństwie;
2. ujawnienie oddziaływania prospołeczności rodziny na jej wewnętrzne funkcjonowanie i dobro społeczne;
3. określenie uwarunkowania potencjału prospołeczności rodziny jako jednego z wymiarów projektu życia rodzinnego w kontekście profilaktycznej pracy socjalnej lub pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną.

Prospołeczność rodziny jako odrębnego podmiotu społecznego

Jak już zaznaczono, pojęcie prospołeczności zostało użyte przez włoskich naukowców w stosunku do instytucji rodziny w kontekście studiów międzydyscyplinarnych nad rodziną (Scabini 2002: 9–10) i uwarunkowane z punktu widzenia socjologii relacyjnej (Donati 2012: 14–21).

Według P. Donatiego rodzina to grupa społeczna wyznaczona w specyficzny sposób poprzez obecność w niej dwóch równych relacji – między płciami i między pokoleniami (Donati 2011: 7–8). Podstawowe założenie jego teorii rodziny polega na tym, że rodzina jest niepowtarzalną formą relacji w społeczeństwie, pierwotną matrycą humanizacji i socjalizacji wszystkich osobowości, co wyodrębnia ją spośród innych społecznych instytucji czy grup. Dwa zasadnicze elementy istnienia rodziny to poziom strukturalny, a więc więź pomiędzy członkami rodziny, oraz poziom symbo-

liczny – sens nadawany tej więzi (Donati 2011: 8). Integrując różne teorie społeczne, P. Donati wprowadza pojęcie podmiotowości rodziny, czyli uznanie jej za osobną jednostkę społeczną i prawną, która jest podmiotem funkcji społecznych oraz praw relacyjnych, a także swoistym związkiem pomiędzy wolnością oraz odpowiedzialnością (Donati 2011: 247–250).

Prospołeczność wyraża stosunek rodziny jako podmiotu ze społeczeństwem. Zgodnie z zaproponowaną niedawno definicją prospołeczna jest taka rodzina, „której relacje ze środowiskiem znaczone są otwartością, wymianą, wzajemnością, darem, dzieleniem się oraz solidarnością” (Scabini 2002: 8). W definicji rodziny prospołecznej autorka wychodzi od pojęcia generatywności E. Eriksona, co skutkuje podstawową charakterystyką dorosłości jako okresu w rozwoju psychospołecznym osoby (Erikson 1959: 97). Ponieważ generatywność jest nie tylko mechanizmem biologicznym, ale ma też wymiar symboliczny, może być wyrażona zarówno poprzez urodzenie dzieci, jak i różne formy opieki i twórczości, w tym poprzez działalność społeczną dorosłych osób. Rodzina prospołeczna odpowiada zatem generatywnemu kodowi dorosłości.

Prospołeczność rodziny wywodzi się z naturalnej „socjalności” jej członków, a także „socjalności” instytucji małżeństwa. Rodzina jest skutkiem społecznych relacji między odrębnymi osobami. Utworzenie jej na podstawie ślubu oznacza zaświadczenie tych relacji przed szerszą wspólnotą. Istniejąc w społeczeństwie, rodzina nie może być izolowaną wyspą. Naturalnie, że środowisko wpływa na nią, a ona jako komórka społeczeństwa potrafi aktywnie oddziaływać na to, co dzieje się wokół niej (Bronfenbrenner 1979: 25). Właśnie rodzina prospołeczna nie tylko biernie poddaje się wpływowi społecznemu, ale sama jest aktywnym elementem społeczności. Podstawowym wskaźnikiem „włączenia” rodziny w życie społeczne są więzi społeczne, które ma ona zarówno z odrębnymi osobami, jak i innymi rodzinami, grupami, instytucjami społecznymi i organizacjami. Wszelkie te elementy tworzą kapitał społeczny oraz sieć społecznego wsparcia rodziny, których role omówimy dalej.

Naszym zdaniem prospołeczność jest wymiarem życia każdej rodziny, ponieważ jest jej naturalną charakterystyką takiej wspólnoty, ale w każdej rodzinie jest realizowana i rozwija się na wyższym lub niższym poziomie. Na przykład jedna rodzina wyraża swoją prospołeczność w zakresie pierwotnej sieci związków społecznych (krewni, przyjaciele, sąsiedzi, koledzy), inna zaś idzie dalej, współdziałając także z innymi obcymi osobami, udzielając im swojej pomocy bądź wyrażając solidarność. Rozwinięte zachowania prospołeczne rodziny tworzy prospołeczny styl życia oraz kształci „rodzinę prospołeczna” jako ideał-typ. Właśnie ostatnie znaczenia uwzględniają E. Scabini i G. Rossi, określając specyficzny typ rodziny –

„rodzinę prospołeczną” (w przeciwieństwie do rodzin „zamkniętych” we własnym indywidualizmie bądź amoralnym familizmie). My natomiast rozważamy pojęcie prospołeczności w szerszym znaczeniu, czyli uważamy, że jest ona właściwa wszystkim rodzinom, ale może być rozwinięta w większej bądź mniejszej mierze.

Warto podkreślić, że w poszczególnych okresach życia rodziny prospołeczność może być wyrażana w odmienny sposób i może mieć zróżnicowaną intensywność. Rodzina bez dzieci czy rodzina z dziećmi dorosłymi ma np. więcej możliwości działań prospołecznych. Natomiast rodzina z małymi dziećmi w ciągu pewnego okresu może mieć niską aktywność prospołeczną, nawet jeśli przed narodzeniem dzieci jej styl życia był prospołeczny.

Przedstawiony powyżej przykład pomaga uświadomić sobie rozróżnienie pomiędzy działalnością prospołeczną rodziny (*agency*) i prospołecznością jako częścią jej światopoglądu (*belief system*), co przewiduje prospołeczne orientacje wartościowe oraz pragnienia przejęte przez wszystkich członków rodziny. Operując pojęciami teorii relacyjności P. Donatiego, możemy stwierdzać, że pierwszy element – zachowanie prospołeczne – uruchamia poziom strukturalny rodziny, drugi zaś – prospołeczny światopogląd – jest wyrażeniem symbolicznego poziomu istnienia rodziny (Donati 2011: 8). Prospołeczność rodziny wywodzi się więc z elementów światopoglądowych, czyli całokształtu orientacji wartościowych wspólnych dla wszystkich członków rodziny. Realizując się w konkretnych działaniach, prowadzi do rozszerzenia relacji społecznych między rodziną a innymi podmiotami społecznymi.

Oddziaływanie prospołeczności na funkcjonowanie rodziny

Badania empiryczne świadczą o tym, że zachowania prospołeczne rodziny pozytywnie wpływają na jej wewnętrzne funkcjonowanie oraz społeczne dobro. Prospołeczność jak styl relacji ze środowiskiem jest wyodrębniona wśród cech zdrowia emocjonalnego rodziny (Colasanti 1995: 232). Zachowania prospołeczne rozwijają solidarny styl komunikacji oraz odnoszenia się do siebie zarówno wewnątrz rodziny, jak i poza nią. U dzieci, które dorastają w takiej rodzinie, kształtuje się właściwy styl relacji z innymi. Badania empiryczne potwierdzają, że prospołeczność jako styl relacji przekazywana jest z pokolenia na pokolenie (Oldini 2002: 75–125). Oprócz tego rodzina prospołeczna wychowuje dzieci, które są podatne na zachowania prospołeczne: we współżyciu rodzinnym rozwija się relacyjne „ja” młodej osoby, co stymuluje działalność zmierzającą do celów prospołecznych, a relacje i możliwości rodzinne sprzyjają prospołeczności dziecka (Lopez Reyez 2015: 64).

Działalność prospołeczna jest jednym ze sposobów wspólnego spędzania czasu z członkami rodziny. Uświadamiając sobie, że we współczesnych rodzinach wspólne spędzanie czasu jest ograniczone i należy je rozwijać (Kerry 2001: 283), warto wyodrębnić działalność prospołeczną rodziny jako bogate doświadczenie, które umacnia jej ceną jedność i sprzyja związkom ze wspólnotą. „Rodziny, zwłaszcza podczas niestabilności ekonomicznej, potrzebują niedrogich, ale elastycznych możliwości, aby mieć bogate wspólne doświadczenie i nawiązać kontakty z ich wspólnotami” (Lewton 2012: 690). Na przykład udział młodzieży w działalności wolontariatu jest uważany za wskaźnik wysokiej jakości życia rodziny (Colorado Foundation 2003: 4).

Analizując oddziaływanie prospołeczności na wewnętrzne funkcjonowanie rodziny, warto zaznaczyć wagę zachowania zdrowych granic między rodzinnym systemem i otoczeniem – w tym kontekście ważny jest model funkcjonowania rodziny W.R. Beavers, którego znaczącym elementem jest styl związków rodziny z otoczeniem. Według tego modelu dwoma patologicznymi typami rodzin są rodziny „dośrodkowe” oraz „odśrodkowe”. Pierwsze są dalekie od kontekstu, w którym istnieją, drugie natomiast mają bardzo bliskie stosunki z otoczeniem i uzyskują więcej zadowolenia z relacji zewnętrznych niż ze związków wewnątrzrodzinnych. Pomiędzy tymi dwoma skrajnymi stylami funkcjonowania rodzin istnieje „mieszany” typ wspólnoty rodzinnej, która znajduje się w równowadze, broniąc swych granic od zewnętrznego „wtrącenia się” i zachowując optymalne stosunki ze środowiskiem (Beavers 2002: 130). Należy więc uwzględniać określony poziom równowagi, rozwijając empatyczne nastawienia bądź towarzysząc rodzinie prospołecznej.

Społeczna korzyść z rodziny prospołecznej

Publiczna aktywność rodziny zmienia jej rolę z biernej instytucji, na którą mają wpływ różne społeczne procesy, na podmiot zdolny zadeklarować swoje prawdziwe potrzeby, często nieuznane przez społeczną politykę państwa, a także współpracować dla „wspólnego dobra”. W kontekście kryzysu polityki społecznej, zwłaszcza koncepcji *welfare state* (Donati 2011: 229–269), oraz państwowej bezradności w rozstrzyganiu problemów społecznych za pomocą finansowych czynników oddziaływania prospołeczność rodziny stwarza możliwości rozwiązania wielu problemów społecznych „z dołu”. Rodziny prospołeczne mogą stać się podstawą dla zawodowej działalności profilaktycznej, a także dla formowania nowych modeli współpracy między państwem, trzecim sektorem a rodziną w świetle subsydiarności.

Włączenie rodzin prospołecznych do rozstrzygania problemów społecznych na poziomie wspólnoty w partnerstwie ze specjalistami z dziedziny socjalnej sprzyja kształtowaniu się sieci wsparcia społecznego względem rodziny kryzysowej oraz „naturalności” procesu udzielenia pomocy społecznej. Przykładem może być współdziałanie rodziny prospołecznej z pracownikiem socjalnym dla dokonania patronackiej wizyty socjalnej w innej rodzinie, która mieszka w sąsiedztwie i pozostaje w kryzysie.

Emblematycznym przykładem społecznej korzyści z rodzin prospołecznych jest działalność rodzinnych stowarzyszeń. Dość często są one tworzone jako grupy wzajemnej pomocy, stopniowo jednak wychodzą poza obszar rozwiązywania wyłącznie swoich problemów i „stają się skuteczne” dla szerszej wspólnoty, a nawet całego społeczeństwa (Cursi 2008: 17–24). Przykładem takich stowarzyszeń na Ukrainie jest Stowarzyszenie Rodzin Wielodzietnych „Szczęśliwa Rodzina” – utworzone pierwotnie jako grupa wzajemnego wsparcia i ochrony swoich praw na poziomie wspólnoty, potrafiło wpływać na uchwalenie aktów prawnych chroniących prawa i interesy rodzin wielodzietnych na poziomie ogólnopaństwowym.

Innym przykładem realizacji modelu prospołecznej rodziny są rodziny zastępcze. Już ponad 10 lat na Ukrainie trwa proces deinstytucjonalizacji domów dziecka pozbawionych relacji wspólnotowych na rzecz rodzinnych form opieki. W tym kontekście ważna jest rola prospołecznych motywacji w rodzinach zastępczych, żeby chcieć i być w stanie przyjąć cudze dzieci pod swoją opiekę. Podkreślając rolę rodzin prospołecznych w rozstrzyganiu problemów socjalnych, należy uświadamiać sobie ryzyko wykorzystania rodziny jako amortyzatora, który zamieni brak odpowiedzi na pytania społeczne ze strony instytucji społecznych (Cadei 2008: 25). Ogólnie rzecz biorąc, prospołeczność jest pozytywnym wymiarem życia rodziny, może być więc zaproponowana jako jeden z modeli życia rodzinnego.

Rola koncepcji prospołeczności w pracy profilaktycznej i korekcyjnej z rodziną

Potencjał profilaktyczny koncepcji prospołeczności wypływa z faktu, że rodzina prospołeczna jest charakteryzowana obecnością różnopoziomych relacji ze środowiskiem. Włączona w relacje społeczne wspólnota rodzinna posiada większą sieć wsparcia społecznego, dlatego w wypadku powstania złożonych sytuacji życiowych ma więcej szans na samodzielne rozstrzygnięcie swoich problemów (Jordan 2006: 9). Celem takiej socjalizacji rodziny jest stabilność systemu rodzinnego pod wpływem wymogów środowiska oraz wynikających problemów (Patterson 2002, cyt. w Lopez

Reyez 2015: 52). Obecność więzi społecznych jest uważana za jedną z mocnych stron i możliwości rodziny (Walsh 2006: 99), która wzmacnia odporność rodziny na czynniki stresujące.

Specjaliści w dziedzinie pracy społecznej z rodzinami kryzysowymi podkreślają, że w celu wzmocnienia takich rodzin należy pomóc im wznowić więzi ze wspólnotą i otworzyć na możliwości, które ona zawiera (Swick 2006: 377). Wolontariat jest jednym z narzędzi dla osiągnięcia tego celu, ponieważ zapewnia możliwość realizacji zadań z innymi członkami wspólnoty, otwiera dostęp do nowych możliwości, poszerza doświadczenie rodziny i rozwija nowe kompetencje (Lewton 2012: 694).

Prospołeczność jak projekt rodziny

Specjaliści z pedagogiki rodzinnej jako jeden ze składników pracy społeczno-pedagogicznej z rodziną wyodrębniają opracowanie projektu rodziny (Pati 2003: 247). Wspólny projekt rodziny, podzielany przez małżonków, pomaga w funkcjonowaniu rodziny, ponieważ określa wspólny sens codziennego życia i pozwala przeciwdziałać kryzysowym wydarzeniom, motywuje do przemyślanych wyborów i stwarza przestrzeń do wspólnych marzeń. Dostrzeżenie jedności rodziny przez jej członków i zrozumienie, co jest priorytetem dla rodziny, sprzyja osiągnięciu wspólnych celów i dobra rodziny (Lopez Reyez 2015: 53).

Opracowanie modelu rodziny jest szczególnie ważne podczas przygotowania do życia rodzinnego, jak i opracowania projektów dla już dojrzałej rodziny, by przywrócić bądź umocnić poczucie sensu jej trwania. Jednym ze składników projektu rodziny może stać się właśnie prospołeczność. Ponieważ prospołeczność to wymiar modelu życia rodzinnego, który wyznacza pozytywną i skuteczną więź między rodziną a społeczeństwem, promocja prospołecznego modelu życia rodzinnego jest formą wsparcia zdrowej, funkcjonalnej rodziny oraz jednym ze sposobów działalności profilaktycznej wobec rodziny. Prospołeczność może być więc zaproponowana jak projekt stylu życia rodziny.

Wnioski

W niniejszym opracowaniu przedstawiono treść koncepcji rodziny prospołecznej, dokonano analizy jej roli względem rodziny i społeczeństwa, a także podkreślono potencjał modelu prospołecznego w pracy społeczno-pedagogicznej i socjalnej z rodziną. Następne badania na ten

temat mogłyby objąć opracowanie podstaw, motywów oraz czynników wpływających na prospołeczność rodziny w konkretnych kontekstach społeczno-kulturowych, opracowanie metod i programów sprzyjających rozwojowi prospołeczności oraz stowarzyszeniu rodzin, które wybrały taki styl życia.

Bibliografia

- Batson D.C. (1998), *Altruism and prosocial behavior* [w:] Gilbert D. et al., *The Handbook of Social Psychology*, t. 2, New York.
- Beavers W.R., Hampson R.B. (2002), *The Beavers Systems Model of Family Functioning*, „Journal of Family Therapy” 22, 2.
- Bierhoff H.W. (2002), *Prosocial Behaviour*, Hove.
- Bronfenbrenner U. (1979), *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*, Cambridge.
- Cadei L. (2008), *Pedagogia della famiglia e modelli di ricerca*, Macerata.
- Colasanti A.R. (1995), *La famiglia come risorsa. Proposta di un percorso formativo per potenziare la Competenza Familiare* [w:] G. Malizia (red.), *La famiglia per l'educazione dei giovani: problema? ostacolo? risorsa? Atti del Convegno di aggiornamento pedagogico organizzato dalla Facoltà di Scienze dell'educazione dell'Università Pontificia Salesiana* (Roma, 2-4 gennaio 1995), Roma.
- Cursi G., Goso N. (red.) (2008), *Famiglie solidali: percorsi di impegno tra disagio e accoglienza. Report del progetto „Prima che sia troppo tardi”*, Roma.
- Donati P. (2011), *Manuale della sociologia della famiglia*, Roma.
- Donati P. (red.) (2012), *Famiglia – risorsa della società*, Bologna.
- Erikson E. (1959), *Identity and the life cycle*, „Psychological Issues” 1.
- Jordan A. (2006), *Tapping the power of social networks: Understanding the Role of Social Networks in Strengthening Families and Transforming Communities*, Baltimore.
- Kerry J.D. (2001), *Deconstructing Family Time: From Ideology to Lived Experience*, „Journal of Marriage and Family” 63, 2.
- Lewton A.R., Nievar M.A. (2012), *Strengthening Families Through Volunteerism: Integrating Family Volunteerism and Family Life Education*, „Marriage & Family Review” 48.
- Lopez Reyez M., Ressurrecion K.R (2015), *The self in family coexistence: developing youth's agency and prosociality*, „Contemporary Social Science” 10, 1.
- Oldini R. (2002), *La cultura della solidarietà nei giovani volontari e nelle loro famiglie* [w:] E. Scabini, G. Rossi (red.), *La famiglia prosociale*, Milano.
- Pati L. (2003), *Dalla pedagogia generale alla pedagogia sociale della famiglia* [w:] L. Pati (red.), *Ricerca pedagogica ed educazione familiare. Studi in onore di Nomberto Galli*, Milano.
- Scabini E., Rossi G. (2002), *La famiglia prosociale*, Milano.
- Swick K.J., Williams R.D. (2006), *An analysis of Bronfenbrenner's bio-ecological perspective for early childhood educators: Implications for working with families experiencing stress*, „Early Childhood Education Journal” 33.
- The Colorado Foundation for Families and Children, What Counts: Measuring Indicators of Family Well-being. Executive Summary Report* (2003).
- Walsh F. (2006), *Strengthening Family Resilience*, New York, London.

Prosociality as a dimension of a model of family life

Summary

The article discusses topicality of the concept of family prosociality for socio-pedagogical and social work with families. In particular, the concept of family prosociality is highlighted, the influence of prosocial behavior on family internal functioning and its social well-being is explained, and the potential of prosociality as one of the dimensions of family life project in the context of social or socio-pedagogical work with family is revealed.

Keywords: prosociality, prosocial family, social and socio-pedagogical work with families